

Ἀχιλλεὺς Γ. Χαλδαιάκης

Ὁ μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἐλληνικὴ ψαλτικὴ τέχνη

ΘΕΜΑ τοῦ παρόντος κειμένου εἶναι ὁ μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἐλληνικὴ (καί, συνεκδοχικά, στὴν παντοιόγλωσση ἄλλη) ψαλτικὴ τέχνη. Προφανῶς, σήμερα, ὅλοι κατανοοῦμε τί σημαίνει μελοποιὸς καὶ τί σημαίνει ψάλτης: ὁ μελοποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει τὴν «ποιητικὴ ἔξη» καὶ ἄρα τὴ «δυνατότητα νὰ κατασκευάζει μέλος, ἐφευρίσκοντας καὶ γράφοντας νέες μελωδίες ποὺ ἀρέσουν στοὺς ἀκροατές του», ἐνῶ ὁ ψάλτης εἶναι ἀπλῶς αὐτὸς ποὺ καλεῖται νὰ «ἀπαγγεῖλει αὐτὸ τὸ μέλος», νὰ ψάλει, νὰ ἐρμηνεύσει «διάφορες τετριμμένες ψαλμωδίες». Αὐτὰ, ἀκριβῶς, προκύπτουν ἀπ' ὅσα γράφει σχετικὰ ὁ Χρῦσανθος στὸ Θεωρητικὸ του¹:

«Μελοποιία εἶναι δύναμις κατασκευαστικὴ μέλους. Κατασκευάζομεν δὲ μέλος, ὅχι μόνον ψάλλοντες τετριμμένας διαφόρους ψαλμωδίας, ἀλλ' ἐφευρίσκοντες καὶ γράφοντες καὶ ἴδια νέα μέλη, τοῖς ἀκροαταῖς ἀρέσκοντα. Ἄρα διαφέρει ἡ μελοποιία τῆς μελωδίας· διότι ἡ μὲν μελωδία εἶναι ἀπαγγελία μέλους· ἡ δὲ μελοποιία εἶναι ἔξις ποιητικὴ».

Παρ' ὅλ' αὐτὰ, ὅμως, ἀντιλαμβανόμαστε –ἐπίσης– ὅλοι ὅτι καὶ στοὺς δύο ὅρους λανθάνουν πολλὲς ἀκόμη προϋποθέσεις, ἄγνωστες –ἴσως– στίς λεπτομέρειές τους γιὰ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα: ὁ ἀληθινὸς ψάλτης πρέπει νὰ διακρίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα ἰδιαίτερα χαρίσματα, ὅπως καὶ ὁ πραγματικὸς μελοποιὸς πρέπει νὰ γνωρίζει ἀπόλυτα καὶ νὰ ἀκολουθεῖ πιστὰ κάποιους συγκεκριμένους κανόνες. Στίς μέρες μας ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἀτονήσει· τὰ κριτήρια ἔχουν κατὰ πολὺ χαλαρώσει. Σήμερα, εἶναι συνηθισμένο κάποιος νὰ χαρακτηρίζεται, χωρὶς πολὺ σκέψη, μελοποιὸς ἢ ψάλτης. Καὶ γιὰ τίς δύο περιπτώσεις, πάντως, χρειάζεται –ὅπωςδήποτε– πολὺ περισσότερη προσοχή, καὶ (γιατί ὅχι) κάποια ἐπιφύλαξη. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ πῶς περιγράφονται, σὲ ἐλληνικὲς μουσικὲς πηγές, αὐτὰ τὰ δύο πρόσωπα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν· ὁ ψάλτης καὶ ὁ μελοποιός:

Ἦδη ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα ὁ ἱερομόναχος Γαβριήλ ἔκρινε σκόπιμο νὰ «εἰκονίσει τὸν τέλειο ψάλτη»². Ἐθεσε, λοιπόν, ἔξι κριτήρια, τὰ ὅποια «ὀφείλει νὰ πληροῖ ὁποῖος ψάλτης δὲν θέλει νὰ διαψεύδει τὸ ὄνομά του»³. Τὰ τρία ἀπ' αὐτὰ σχετίζονται μὲ τὴ χρήση τῆς ψαλτικῆς σημειογραφίας:

- γνώση τῆς «ὀρθογραφίας» τῆς παρασημαντικῆς

¹ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Θεωρητικόν, σ. 174, § 389.

² Γαβριήλ, σσ. 100–102^{696–726}.

³ Αὐτόθι, σ. 88^{585–586}.

- δυνατότητα μουσικῆς γραφῆς χωρὶς τὴ χρήση κάποιου βοηθήματος
- ἄμεση (καὶ ἄψογη) καταγραφή ὁποιουδήποτε μουσικοῦ ἀκούσματος

Ἐνῶ δύο, μόνον, ἀναφέρονται στὶς φωνητικὲς ἱκανότητες τοῦ ψάλτη:

- ο τονικὰ σωστή φωνητικὴ τοποθέτηση
- ο καλλιφωνία

Ἐπιπλέον δέ, εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι, μέσα στὰ ψαλτικὰ χαρίσματα συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ δυνατότητα:

- σύνθεσης νέων μελωδιῶν

Μ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις τοῦ Γαβριὴλ συμφωνεῖ καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης⁴, ποὺ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο μνημονεύει κι αὐτὸς ἔξι ἀντίστοιχα «κεφάλαια»,

«οὐ παρὰ πᾶσι γινωσκόμενα, πᾶσι δὲ ὀφειλόμενα γινώσκεισθαι, τοῖς γε τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀντιποιοιμένοις:– πρῶτον οὖν ἐστὶν τὸ ποιεῖν τινα θέσεις προσηκούσας καὶ ἀρμοδίας, ἐπόμενον τῷ ὄρω τῆς τέχνης:– δεύτερον, τὸν μὴ ἐγκύπτοντα τῷ βιβλίῳ καὶ ὀρῶντα, ἀλλὰ καὶ χωρὶς βιβλίου γράφειν ἀσφαλῶς καὶ ὥς ἡ τέχνη βούλεται, εἴτι ἂν τις ἐπιτάξειε γράφειν:– τρίτον, τὸ ἀμελετήτως μὴ προδιασκεψάμενον, ἀλλ' ἅμα τῷ θεάσασθαι δύνασθαι παντοῖα ψάλλειν μαθήματα, παλαιὰ τε καὶ νέα, τοῦ ἀπταιστοῦ πάντη πάντως ἐχόμενον:– τέταρτον, τὸ ψάλλειν μὲν ἄλλον, αὐτὸν δὲ τὸ ψαλλόμενον γράφειν τε καὶ ψάλλειν ὁμοίως ἐκείνῳ:– πέμπτον, τὸ παντοῖα ποιεῖν ποιήματα ἴδια, ἢ οἴκοθεν κινούμενον, ἢ καὶ ἐξ ἐτέρων ἐπιτάγματος καὶ μετὰ μελέτης καὶ ταύτης ἐκτός:– ἕκτον, ἢ τῶν ποιημάτων κρίσις ἐστίν, ἥτις ἐστὶν ἴσως μὲν καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν τὸ ποιηθέν, καθ' ὃ τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀσφαλῶς καὶ καθ' ὃ τι μὴ, ἴσως δὲ καὶ τὸ δύνασθαι γνωρίζειν ἀπὸ μόνης ἀκοῆς τὸ τοῦδὲ τινος ποίημα· ὅπερ δὴ καὶ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ».

Καὶ ἐγείρεται, βέβαια, ἐδῶ κάποιος εἰδικότερος προβληματισμός· ποιὸν ἀκριβῶς περιγράφει ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης; τὸν ψάλτη ἢ τὸν μελοποιό; Ὁ ἴδιος, συνεχίζοντας, λέει⁵:

«Τούτων τῶν εἰρημένων ἐξ κεφαλαίων ὁ τὴν ἐπιστήμην ἔχων καὶ δυνάμενος ὥς ἡ τέχνη βούλεται χρῆσθαι αὐτοῖς, **διδάσκαλος ὢν τέλειος** λοιπὸν **ποιήτω τε ποιήματα καὶ γραφέτω καὶ διδασκέτω καὶ ψήφους κρίνων ἐξαγέτω** περὶ τε τῶν οἰκείων καὶ ὧν ἄλλοι ποιοῦσι, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων· τὰ γὰρ ἴδια αὐτὸς μὲν ἀκολουθῶν τῇ τέχνῃ συνθήσει, τὴν δὲ περὶ αὐτῶν ἔξουσιν ἕτεροι ψῆφον, διὰ τὸ τὴν εὐνοίαν πεφυκέναι μὴ ἀδεκάστους ἐξάγειν τὰς ψήφους, αὐτὸν δὲ εὖνως ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ, κἂν ὁποῖα τύχωσιν ὄντα. ὁ δὲ μήτε τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν

⁴ Χρυσάφης, σ. 46¹⁷⁶⁻¹⁹⁶.

⁵ Αὐτόθι, σ. 48¹⁹⁷⁻²¹².

ἔχων, μήτε διὰ τοῦτο δυνάμενος χρῆσθαι αὐτοῖς, σιγάτω λοιπόν, τοῦτο βέλτιον τοῦ μὴ σιγᾶν ἡγησάμενός τε καὶ ἀσφαλέστερον, εἰ εἰμὶ σιγᾶν βούλοιτο, τοῦτο δὲ δήπουθεν ἐξέσται τῷ βουλομένῳ παντί, ἀλλὰ μὴ κρίνειν τὰ ἐτέρων ἐπιχειρήτω, εἰδὼς ὡς οὐδένα δυνήσεται πείσειν φαῦλον, ὡς αὐτός ἐστιν ἐκόντα γίνεσθαι καὶ νομίζειν ἅπερ αὐτὸς νενόμικε...».

Ἐπαναπροσεγγίζω, ἔτσι, τὸ θέμα μου: Ὁ μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἑλληνικὴ (καί, συνεκδοχικά, στὴν παντοιόγλωσση ἄλλη) ψαλτικὴ τέχνη: Εἶναι διακριτοὶ οἱ ρόλοι τους; Εἶναι δύο διαφορετικὰ πρόσωπα ἢ συναντῶνται (σὲ κάποιες πτυχὲς τῶν δραστηριοτήτων τους) καὶ ἀλληλεπιδροῦν; Ἀραγε, ὁ μελοποιὸς ἔχει ἀνάγκη τὸν ψάλτη ἢ ὁ ψάλτης τὸν μελοποιό; Διατυπώνω ἐδῶ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα (στὸν τύπο γνωστῆς λαϊκῆς θυμοσοφίας) ὅχι ὡς ἔναυσμα γενικότερου φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ, ἀλλ' ὡς εὐκαιρία εἰδικότερης προσέγγισης τῶν προσώπων ποὺ ἐξετάζονται στὸ παρὸν κείμενο.

Ἀπ'ὅσα, τουλάχιστον, γράφει ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης φαίνεται ὅτι οἱ δύο φυσιογνωμίες ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν [ὁ ψάλτης καὶ ὁ μελοποιός] κάπου ἀρχίζουν νὰ συμπλέκονται καὶ νὰ «μεταλλάσσονται», στὴν ἰδανικὴ τους ἐκδοχή, σὲ μιὰν ἄλλη μορφή: στὸν τέλειο διδάσκαλο τῆς ψαλτικῆς τέχνης, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει τὶς ιδιότητες τοῦ ψάλτη, τοῦ μελοποιου, τοῦ δασκάλου, τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ τοῦ κριτῆ τῶν ὁμοτέχνων του· μὲ ἄλλα λόγια, σὲ μιὰ μορφή ἀντίστοιχη τῆς ἰδανικῆς ἐκδοχῆς τοῦ σημερινοῦ ἐπιστήμονα μουσικολόγου, ὁ ὁποῖος πέρα ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση τῆς ψαλτικῆς δύναται νὰ φιλοσοφεῖ πάνω στὴν τέχνη, διατυπώνοντας κρίσεις γιὰ συγκεκριμένα μελοποιήματα ἢ κρίνοντας τὸ φαινόμενο τῆς μουσικῆς δημιουργίας γενικότερα.

Τοῦτο προκύπτει, ἐμφαντικότερα, καὶ ἀπὸ μεταγενέστερες σχετικὲς πηγές, ὅπως –γιὰ παράδειγμα– τὸ Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου· ἐκεῖ, ὁ Χρυσάνθος, προσπαθώντας νὰ σκιαγραφήσει τὴ φυσιογνωμία τοῦ μελοποιου, δίνει τρεῖς διαβαθμίσεις, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες φαίνεται καθαρὰ αὐτὴ ἡ «μετεξέλιξη» τῶν δύο προσώπων [ψάλτη καὶ μελοποιου/μελοποιου καὶ ψάλτη] σὲ μιὰν κοινὴ ιδιότητα (ὅπως τὴν περιγράφει παραπάνω καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης): αὐτὴν τοῦ ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Γράφει ὁ Χρυσάνθος στὸ Θεωρητικὸ του⁶:

«Τὸ ἦθος τοῦ ἤχου διδάσκει τοὺς τωρινούς νὰ μελίζωσιν, ἢ κατ' ἐμπειρίαν, ἢ κατὰ τέχνην, ἢ κατ' ἐπιστήμην. Ὅσοι λοιπὸν μελίζουσι κατ' ἐμπειρίαν, αὐτοὶ δὲν γνωρίζουσιν οὔτε τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας, οὔτε κανένα ἀπὸ ἐκεῖνα, ὅσα διδάσκονται τεχνικῶς ἢ ἐπιστημονικῶς εἰς τὴν Μουσικὴν· ἀλλὰ ἀπὸ πολλὴν ἄσκησιν καὶ τριβὴν τοῦ ψάλλειν, ἀπέκτησαν εὐκολίαν καὶ δεξιότητα, τοῦ νὰ μελίζωσι τροπάρια κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, ὅποιος προταθῇ. Καὶ

⁶ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σσ. 181–183, §§ 409–411.

ψάλλει κατ' ἐμπειρίαν, ὁ ψάλτης τὸ δοθὲν τροπάριον εἰς πρῶτον ἦχον, φερ' εἰπεῖν, καὶ οὔτε αὐτὸς διστάζει, ὅτι ψάλλει πρῶτον ἦχον, οὔτε οἱ ἀκροαταὶ κρίνουσιν ἀλλεοτρόπως, καὶ ἂν εἶναι καὶ κατ' ἐπιστήμην Μουσικοί. Μελίζουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἀτελῶς, διότι μὴ γράφοντες τὸ μέλος μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτηῖρας, ἀδυνατοῦσι νὰ λέγωσιν αὐτὸ παρομοίως, ὅσάκις θέλουσιν.

«Ὅσοι δὲ μελίζουσι κατὰ τέχνην, αὐτοὶ γνωρίζουσι μὲν τοὺς μουσικοὺς χαρακτηῖρας, κρατοῦσι δὲ εἰς τὴν φαντασίαν, ὅσα κατὰ λόγον διδάσκονται, ἕως ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ κρίσις τῆς αἰσθήσεως των. Αὐτοὶ ὅταν εἶναι φύσεως ῥοπήν ἐχούσης εἰς τὴν Μουσικὴν, καὶ καταβάλλωσι πολλὴν ἄσκησιν καὶ τριβὴν εἰς αὐτήν, ἀποκτῶσι τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γράφωσι μὲ τοὺς χαρακτηῖρας ὅ,τι μέλος ἀκούσωσιν ἢ φαντασθῶσι καὶ νὰ ψάλλωσιν αὐτὸ πάντοτε παρομοίως καὶ ἀπαρραλλάκτως· ἐπειδὴ ψάλλωσιν ἐντέχνως.

«Ὅσοι δὲ μελίζουσι κατ' ἐπιστήμην, αὐτοὶ γνωρίζουσι μὲν τοὺς μουσικοὺς χαρακτηῖρας, κρατοῦσι δὲ εἰς τὴν φαντασίαν, ὅσα κατὰ λόγον διδάσκονται, ἕως ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ κρίσις τοῦ νοός των· γινώσκουσι δὲ τὰς αἰτίας καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μουσικῆς. Αὐτοὶ λοιπόν, ὅταν εἶναι φύσεως, ἥτις ἔχει ῥοπήν εἰς τὴν Μουσικὴν, καὶ ἐπιμένουσιν εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ τριβὴν αὐτῆς, ἀποκτῶσι δύναμιν τοῦ νὰ ἐφευρίσκωσι μέλη τοιαῦτα, ὥστε νὰ δύνανται νὰ κινῶσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ εἰς ὅ,τι θέλουσιν. Μεταχειρίζονται δὲ εὐεπηβόλως μὲν τὰς μελωδίας, προσφυέστατα δὲ τοὺς χαρακτηῖρας. Ὅντες δὲ καὶ φιλόσοφοι, καὶ τῆς πρώτης τάξεως ἄνθρωποι, συντιθέασιν καὶ στίχους ιδίους, ἐκλέγοντες καὶ λέξεις ἀρμοδίας εἰς τοὺς σκοποὺς των· καὶ τότε μὲ τρία δυνατὰ μέσα, μὲ τὴν μελωδίαν δηλαδή, μὲ τὸν ῥυθμὸν καὶ μὲ τὴν λέξιν, ἐκτελοῦσι κάθε σκοπὸν ...».

Ὅσα σχολιάζει ὁ Χρῦσανθος στὴ συνέχεια ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ τὴν εὐκταίᾳ «μετάλλαξη». Οἱ ἐμπειρικοὶ ψάλτες δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὴν πολὺ γνωστὴ κατηγορία τῶν πρακτικῶν ψαλτῶν⁷, οἱ ὅποιοι, εἶναι προφανές, συνδυάζουν (ἔστω καὶ κατὰ ιδιότυπο τρόπο) τὶς ιδιότητες τοῦ μελοποιοῦ καὶ τοῦ ψάλτη, ἀφοῦ ψάλλοντας πρακτικὰ δημιουργοῦν κάθε φορὰ καὶ διαφορετικὰς μελωδίας. Αὐτοὶ εἶναι πού ὁ Χρῦσανθος συμβουλεύει⁸:

⁷ Δὲν ὑπάρχει, ἴσως, καλύτερη περιγραφὴ τοῦ χαρακτηῖρα καὶ τοῦ ἦθους ἐνὸς τέτοιου πρακτικοῦ ψάλτη ἀπ' αὐτὴν πού μᾶς ἔχει δώσει ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ τὸν κύρ Ἀλεξανδρῇ τὸν ψάλτη [βλ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ, Στὸ Χρῖστο στὸ Κάστρο, σ. 295]:

«Ὁ ἀγαθὸς γέρων ἦτο ἐκ τοῦ ἀμιμήτου ἐκείνου τύπου τῶν ψαλτῶν, ὧν τὸ γένος ἐξέλιπε δυστυχῶς σήμερον. Ἐψαλλε κακῶς μὲν, ἀλλ' εὐλαβῶς καὶ μετ' αἰσθήματος. Κανὲν σχεδὸν κῶλον δὲν ἔλεγεν ὀρθῶς, οὔτε μουσικῶς οὔτε γραμματικῶς. Πότε ἐν καὶ ἤμισιν κῶλον τὰ ἦνον εἰς ἓν, πότε δύο καὶ ἤμισιν τὰ διήρει εἰς τέσσαρα. Ἀλλὰ προκριτωτέρα ἢ ἀμάθεια τῆς δοκησιοφίας...».

⁸ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σ. 183, § 412.

«νὰ μιμῶνται κατὰ δύναμιν τοὺς κατὰ τέχνην, ἢ κατ' ἐπιστήμην μελίζοντας. Καὶ ἐὰν θέλωσι νὰ διαφυλαχθῇ καὶ κἀνένα των μέλος, ἃς τὸ ὑπαγορεύωσιν εἰς κἀνένα τεχνίτην μουσικόν, διὰ νὰ τὸ γράφῃ, ἂν τὸ κρίνῃ ἄξιον»⁹.

Μὲ ἐνδιάμεση, δηλαδή, βαθμίδα τὴν ἐκμάθηση τῶν κανόνων τῆς τέχνης, ἀποβλέπουν καὶ αὐτοὶ (ὅπως καὶ οἱ τεχνίτες ψάλτες-μελοποιοί) στὴν τελειότητα τοῦ ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Εἰδικότερα δέ, στὶς συμβουλές ποὺ ὁ Χρῦσανθος ἀπευθύνει πρὸς τοὺς τεχνίτες μελοποιούς, προκειμένου αὐτοὶ νὰ μοιάσουν στοὺς ἐπιστήμονες, μπορούμε νὰ ἀνιχνεύσουμε ὅχι μόνον κάποιους χρήσιμους κανόνες τῆς ψαλτικῆς μελοποιίας¹⁰, ἀλλὰ καὶ τὴν

⁹. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 191-192, §§ 429-431:

«Ὅταν δέ τις ἐμπειρικός ψάλτης λέγῃ τινὰ μελωδίαν, διὰ νὰ τὴν γράψῃ μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ὁ τεχνίτης μουσικός, ὁ μὲν ἐμπειρικός πρέπει νὰ εἴπῃ τὴν αὐτὴν μελωδίαν δις καὶ τρίς· ὁ δὲ τεχνίτης νὰ βάλῃ προσοχὴν νὰ εὔρῃ, πρῶτον μὲν τὸν ἦχον τῆς μελωδίας, δεύτερον δὲ τὴν ἀγωγὴν τοῦ χρόνου ταύτης. Εὐρίσκεται δὲ ὁ μὲν ἦχος ἀπὸ τὰ τέσσαρά του συστατικά· ἡ δὲ ἀγωγή τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὰς συλλαβὰς τοῦ μέλους αἱ ὁποῖαι φεύγουσι μὲ βραχὺν χρόνον· διότι ἐνκόλωτερον οἱ μακροὶ φθόγγοι διορίζονται ἀπὸ τοῦ βραχέος, παρ' ὅτι διορίζονται οἱ βραχεῖς φθόγγοι ἀπὸ τοῦ μακροῦ.

»Λέγει πάλιν ὁ ἐμπειρικός μέλος τῆς μελωδίας ἅπαξ καὶ δις, ἕως οὗ ὁ τεχνίτης νὰ τὸ ἐννοήσῃ, νὰ τὸ γράψῃ, νὰ βάλῃ καὶ τὴν μαρτυρίαν. Μετέπειτα λέγει καὶ ἄλλο μέρος τῆς ψαλμωδίας ὁ ἐμπειρικός, καὶ ἄλλο πάλιν ἀπὸ τὸ λειπόμενον, ἕως οὗ νὰ γράψῃ τὴν μελωδίαν ὅλην ὁ τεχνίτης ἐκ διαλειμμάτων. Καὶ ὕστερον λέγει πάλιν ὅλην τὴν μελωδίαν ὁ ἐμπειρικός, καὶ ἀναθεωρεῖ τὸ γεγραμμένον ὁ τεχνίτης, καὶ διορθώνει τὰ σφάλματα.

»Τέλος πάντων δοκιμάζεται τὸ γεγραμμένον, μὲ τὸ νὰ τὸ ψάλλῃ παραλλαγῇ ὁ τεχνίτης μουσικός· διότι ἂν εἶναι λάθος κἀνένας τόνος ἐπὶ τὸ βαρὺ ἢ ἐπὶ τὸ ὀξύ, διὰ τῆς παραλλαγῆς εὐρίσκεται. Πλὴν καλλιωτέρα καὶ βασιμωτέρα δοκιμὴ γίνεται διὰ τινος ὀργάνου μουσικοῦ· διότι τότε εὐρίσκεται καὶ λάθος ἡμιτόνου, καὶ τεταρτημορίου τόνου».

¹⁰. Βλ. σχετικὰ αὐτόθι, σσ. 187-188, §§ 419-423:

«Πλατύνονται δὲ τὰ μέλη μὲ Παλιλλογίαν, Ἐπανάληψιν, Μίμησιν πρὸς τὰ νοούμενα, Μεταβολήν, καὶ Ἀπόδοσιν. Εἶναι δὲ Παλιλλογία μὲν τὸ νὰ ποιῶμεν τὴν ἀνάβασιν, ἢ κατὰβασιν τῆς μελωδίας διὰ τῆς αὐτῆς θέσεως. Οὕτως ὁ Πέτρος ἐν τῷ κοινωνικῷ, Ἀνέβῃ ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κατ' ἀρχὰς ἀναβαίνει ἀπὸ τοῦ νη εἰς τὸν δι μὲ παλιλλογίαν [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 1 (α'-β')]. Ἐν δὲ τῷ, Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἐν ἧχῳ ♭, κατὰ μὲν τὸ Ἐπεφάνη μεταχειρίζεται τὴν παλιλλογίαν δις· κατὰ δὲ τὸ ἡ σωτήριος, τὴν μὲν πρώτην παλιλλογίαν δις· τὰς δὲ δύο ἐφεξῆς, πολλάκις [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 2 (α'-β')].

»Ἐπανάληψις δὲ εἶναι, τὸ νὰ μεταχειριζώμεθα ἐπὶ τῶν αὐτῶν τόνων ἐκ δευτέρου μίαν θέσιν, ἢ ὁλόκληρον περίοδον μελωδίας· καθὼς μάλιστα συνειθίζεται εἰς τὰ μαθήματα καὶ κρατήματα τῶν παλαιῶν. Μετεχειρίσθη δὲ τὴν ἐπανάληψιν καὶ ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς τοῦ κρατήματος τοῦ δοξαστικοῦ τοῦ πολυελέου τοῦ εἰς ἦχον ♯ [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 3 (α'-β')].

»Μίμησις πρὸς τὰ νοούμενα εἶναι, τὸ νὰ μελίζωμεν μὲ ὀξεῖαν μὲν μελωδίαν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα νοεῖται τι ὕψος· ὡς οὐρανός, ὄρος· μὲ βαρεῖαν δὲ μελωδίαν ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα νοεῖται τι χθαμαλόν· ὡς γῆ, ἄβυσσος, ἄδης. Καὶ μὲ τερπνὸν μὲν

ἀκριβῆ περιγραφὴ ἑνὸς ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Προκύπτει, ἔτσι, ὅτι αὐτὸς ὁ ἰδανικὸς μελοποιὸς θὰ πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ:

- Διάθεση μίμησης¹¹:


«Εἰς δὲ τὸν κατὰ τέχνην μελίζοντα συμβουλευόμεν, εἰ μὲν τὸ μελιζόμενον εἶναι προσόμοιον, νὰ μεταχειρίζεται τὸ ἀπαράλλακτον μέλος, τὸ ὁποῖον διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἢ διὰ τοῦ Πέτρου, ἢ δι' ἄλλον τινὸς διδασκάλου· ἢ κἂν νὰ μὴν ἀπομακρύνῃται τὸ ἐδικόν του μέλος ἀπὸ τὴν μελωδίαν καὶ ἀπὸ τὸν ῥυθμόν, τὸν ὁποῖον οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκαλοι ἀπέδωκαν εἰς τὸ πρῶτον προσόμοιον».

- Γνώση τῶν κανόνων τῆς γλώσσας, στὴν ὁποία μελοποιεῖ¹²:

«Εἰ δὲ εἶναι ἰδιόμελον, νὰ προσέχη πρῶτον εἰς τὸ ἦθος τοῦ ἤχου· καὶ ἀφ' οὗ γράψῃ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ νὰ ἀρχίζῃ τὴν μελωδίαν ἀπὸ τοὺς δεσπόζοντας φθόγγους. Καὶ ὡς ἂν ἀπαντᾷ τὴν ὑποδιαστολὴν εἰς τὰς λέξεις τοῦ κειμένου, νὰ ποιῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν μελωδίαν του ἀτελεῖ κατὰληξιν τοῦ ἤχου· ὡς ἂν ἀπαντᾷ τελείαν στιγμὴν, νὰ ποιῇ ἐντελεῖ κατὰληξιν τοῦ ἤχου· ὡς ἂν ἀπαντᾷ μέσσην στιγμὴν, ἂν εἶναι τέλος μεγάλης περιόδου, καὶ πάλιν ἔπεται μεγάλη περίοδος, νὰ ποιῇ ἐντελεῖ κατὰληξιν· εἰ δὲ εἶναι τέλος κόμματος, ἢ κῶλου, καὶ πάλιν ἔπεται κόμμα ἢ κῶλον, νὰ ποιῇ ἀτελεῖ κατὰληξιν· τελικὴν δὲ κατὰληξιν τότε μόνον νὰ ποιῇ, ὅταν τελειώνει τὸ κείμενον, καὶ ἔπεται ἐκφώνησις Ἱερῶς ...»¹³.

ἦχον ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα νοεῖται τις χαρὰ· ὡς παράδεισος, νίκη· μὲ σκυθρωπὸν δὲ ἦχον ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα νοεῖται τις λύπη· ὡς θάνατος, καταδίκη· καὶ τὰ λοιπὰ.

»Μεταβολὴ δὲ εἶναι, μετὰθεσις ὁμοίου τινὸς εἰς ἀνόμοιον τόπον. Λέγεται δὲ μεταβολὴ τετραχῶς· κατὰ Γένος, κατὰ Ἦχον, κατὰ Σύστημα καὶ κατὰ Μελοποιίαν. Καὶ κατὰ γένος μὲν μεταβολὴν ποιοῦμεν, ὅταν ἀπὸ διατονικὸν μεταβαίνωμεν εἰς χρωματικὸν ἢ εἰς ἐναρμόνιον· καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Κατὰ δὲ ἦχον μεταβολὴν ποιοῦμεν, ὅταν ἀπὸ ἑνὸς ἤχου μεταβαίνωμεν εἰς ἄλλον. Κατὰ δὲ σύστημα γίνεται μεταβολή, ὅταν ἀπὸ τοῦ Διαπασῶν μεταβαίνωμεν εἰς τὸ Πεντάχορδον, ἢ εἰς τὸ Τετράχορδον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Κατὰ δὲ μελοποιίαν ἀναφαίνεται μεταβολή, ὅταν ἐκ Διασταλτικοῦ ἦθους μεταβαίνωμεν εἰς Συσταλτικόν, ἢ εἰς Ἑσυχαστικόν· καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

»Ἀπόδοσις δὲ εἶναι, τὸ νὰ μελίζωμεν τὰ τέλη τῶν περιόδων τοῦ κειμένου μὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατὰληξιν, τῆς ὁποίας ἡ μελωδία ἐκτείνεται εἰς δύο, ἢ τρία μέτρα ἐν τέσσαρσι χρόνοις διὰ τὸ νέον στιχηράριον· εἰς περισσότερα δὲ μέτρα διὰ τὴν παπαδικήν· καθὼς εἰς τό, Τὰς ἐσπερινὰς ἡμῶν εὐχάς, ἢ ἅγιε κύριε, ἢ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ ἡ ἐν κόσμῳ τὴν ἀνάστασιν [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 4 (α'-β')]. καὶ εἰς τὸ χερουβικὸν τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου, ὅστις ἐμέλισε τὸ εἰκονίζοντες, τὸ προσάδοντες, καὶ τὸ μέριμναν, μὲ ταύτην τὴν θέσιν  [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 5 (α'-β')].

¹¹ Αὐτόθι, σ. 183, § 413.

¹² Αὐτόθι, σσ. 183–184, § 414.

¹³ Πρβλ. αὐτόθι, σ. 189, § 424:

«Ἐπειδὴ εἰς τὸ κείμενον τῶν χερουβικῶν καὶ κοινωνικῶν δὲν εὐρίσκεται τελεία στιγμή ἢ μέση, εἰ μὴ μόνον ὑποδιαστολαί, γίνονται αἱ μὲν ἐντελεῖς καταλήξεις εἰς τὰς ὑποδιαστολάς· αἱ δὲ ἀτελεῖς, εἰς τὰ τέλη τῶν λέξεων· καὶ ἡ τελικὴ, εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἀλληλουῖα. Ἐχεις εἰς ταῦτα παράδειγμα τὸ εἰρημένον χερουβικὸν τοῦ Πέτρου.

- Ἐμμονή στήν οὐσία καὶ ὄχι στὸν ἐντυπωσιασμό¹⁴:

«Δύναται ὁ τεχνίτης μελοποιὸς νὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὸ μέλος του καὶ φθοράν, κατὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου, σπανίως ὁμως· κατὰ τοῦτο μιμούμενος τὸν Πελοποννήσιον Πέτρον, ὅστις πολλὰ τροπάρια ἐμέλιζε χωρὶς φθοράν. Διότι αἱ συχναὶ φθοραὶ δεικνύουσιν ἀδυναμίαν τοῦ μελοποιοῦ, μὴ δυναμένου εὐρεῖν ὕλην πολλήν εἰς ἓνα ἦχον, καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγοντος εἰς πολλούς. Ὅταν δὲ μέλλῃ νὰ ποιήσῃ δέσιν φθορᾶς, ἢ λύσιν φθορᾶς, πρέπει νὰ ζητῇ τὸ εὐάρεστον ἀπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὴν ἐμμελῆ μεταβολήν. Ταῦτα παρατηροῦνται, καὶ ὅταν μελίζεται, ὅτι ἄλλο εἶδος ψαλμωδίας ζητηθῇ, ἀναγόμενον εἰς μέλος νέου στιχηραρίου».

- Ἀποφυγὴ νεωτερισμῶν¹⁵:

«Οὕτω μὲν δύναται νὰ μελίξῃ κατὰ τὸ νέον στιχηράριον ὁ τεχνικὸς μουσικός· κατὰ δὲ τὸ παλαιὸν στιχηράριον, πῶς; Εἰς τὰς ἡμέρας μας ὀλίγον ζητεῖται τὸ μελίξῃν κατὰ τὸ παλαιὸν στιχηράριον· ἐπειδὴ εὐρίσκονται μεμελισμένα ἀπὸ παλαιούς μουσικοὺς καὶ στιχηρά, καὶ δοξαστικά, καὶ τὰ λοιπά, καὶ δύναται τις νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἔτοιμα. Εἰ δὲ θέλει τις τῶν μελοποιῶν νὰ μελίξῃ καὶ τοιοῦτον μέλος, εἰς τοῦτον συμβουλευόμεν νὰ ποιήσῃ πολλήν ἄσκησιν, καὶ τριβήν, καὶ περιέργειαν εἰς τὸ παλαιὸν στιχηράριον· καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ἐρανιζόμενος μέλη, νὰ τὰ ἐφαρμόξῃ εἰς τὰς λέξεις τοῦ κειμένου του· ἐπειδὴ εἰς τὸ παλαιὸν στιχηρarikὸν μέλος ἕως τώρα ξένα μέλη δὲν παρεισήχθησαν, καὶ ἅς μὴ γένη αὐτὸς ἀρχηγὸς τῆς κιβδηλώσεως. Ἐρανιζόμενος δὲ τὰ μέλη, ἐξηγημένα κατὰ τὴν ἡμετέραν Μέθοδον, τὸ νὰ τὰ λαμβάνῃ ὁλόκληρα, καὶ ὄχι κολωβά, στέκεται εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ αὐτοῦ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τὴν κατὰ τοὺς παλαιούς χρῆσιν τῶν εἰρημένων χαρακτήρων, καὶ τῶν ὑποστάσεων. Διότι ἂν ἐξαρχῆς διὰ τὸ στοιχειῶδες δὲν ἐνεκρίναμεν ὅλους τοὺς χαρακτήρας, καὶ ὅλας τὰς ὑποστάσεις κατὰ τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· ὁμως εἰς τὸν μελοποιόν, ὅστις θέλει νὰ περιεργάζεται ταῦτα, συμβουλευόμεν νὰ βάλλῃ πολλήν προσοχήν εἰς αὐτά, καὶ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ, πῶς ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς πατράσιν ἡμῶν, καὶ ἀφ' οὗ εὐρίσκει τὸ μέλος αὐτῶν, νὰ τὸ μεταχειρίζεται καὶ


Ὅταν ὁμως τὰ μέλη τῶν χερουβικῶν εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένα, εἶναι συγκεχωρημένον νὰ γίνωνται ἐντελεῖς καταλήξεις, καὶ ὅπου δὲν εἶναι ὑποδιαστολή. Φυλάττει δὲ ταῦτα καὶ τὸ κοινωνικόν, ὅταν ἔχῃ πολλὰς λέξεις, καθὼς τὸ Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, εἶπεν ὁ Κύριος. Ὅταν ὁμως τὸ κοινωνικόν ἔχῃ τρεῖς λέξεις, τότε εἰς κάθε μίαν γίνεται ἐντελής καταλήξις. Γίνωσκε δὲ ὅτι αἱ μὲν ἐντελεῖς καὶ τελικαὶ καταλήξεις γίνονται καθὼς διωρίσθησαν εἰς κάθε ἦχον· αἱ δὲ ἀτελεῖς γίνονται κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ μελοποιοῦ».

¹⁴ Αὐτόθι, σσ. 184–185, § 415.


¹⁵ Αὐτόθι, σσ. 185–186, § 416.

αὐτὸς οἰκείως κατὰ τὰς χρείας· καὶ τότε δύναται νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι συντάττει καὶ αὐτὸς μελωδίας ἀπὸ θέσεις ἐκκλησιαστικάς, καὶ πατροπαράδοτους».

- Ἀναζήτηση, κατανόηση καὶ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς μελοποιίας¹⁶:

«Κατὰ δὲ τὸ παπαδικὸν μέλος, παρὰ πολὺν ζητεῖται τὴν σήμερον τὸ μελίζειν, καὶ μάλιστα χερουβικά καὶ κοινωνικά. Λοιπὸν ἅς γινώσκῃ ὁ μελοποιὸς, ὅτι μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἤχου γίνεται ἀρχὴ μελωδίας ἀρρῦθμου, ἣτις ὁμοιάζει μὲ προσίμιον· διότι εἰς αὐτὴν δεικνύεται ἡ ὁδὸς τοῦ ἤχου καὶ ἐπὶ τὸ ὀξὺ καὶ ἐπὶ τὸ βαρὺ· ἔπειτα γίνεται ἐντελής κατάληξις εἰς τὸ ἴσον τοῦ ἤχου. Ἡ τοιαύτη δὲ μελωδία λέγεται Παρακλητικὴ, ἐπειδὴ οἱ παλαιοὶ μεταχειριζόμενοι κατ' ἀρχὰς τὴν παρακλητικὴν οὕτω , ἐξέφραζον τοιαύτην τινὰ μελωδίαν» [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 6 (α'–β')]

- Ἀνάδειξη, ἀπαραίτητα, καὶ ὀρισμένων προσωπικῶν στοιχείων, γιὰ νέα καὶ πρωτότυπη συμβολὴ στὴν παραδεδομένη μελοποιία¹⁷:

«Τὴν μὲν περισσοτέραν ὕλην ὁ μελοποιὸς ἐρανίζεται ἀπὸ τὰς μελωδίας, τὰς ὁποίας ἀφῆκαν οἱ παλαιοὶ μουσικοὶ εἰς τὰ ὅμοια ποιήματά των· καὶ εἰς τοῦτο βοηθεῖται μεγάλως ἀπὸ τὴν συχνὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην, δυνάμενος νὰ ποιῇ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ εἰς τὰ πονήματα τῶν παλαιῶν. Διότι ἀφ' οὗ ἀποκτήσει τὴν μάθησιν τοῦ μέλους πολλῶν χαρακτήρων ἢ ὑποστάσεων, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὸ εἰς διαφόρους τόνους, εὐκόλως δύναται νὰ μεταχειρίζεται τὸ μέλος αὐτῶν πολλάκις, χωρὶς νὰ ὑποπίπτῃ εἰς κατηγορίαν, ὅτι ταῦτολογεῖ. Ὁ Δανιὴλ ἐνδεκάκις μετεχειρίσθη τὸ Κρατημοῦπόρροον ἐν ἐνὶ κοινωνικῷ εἰς ἤχον  [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 7 (α'–β')¹⁸]. Ὁ Πέτρος ἐξάκις μετεχειρίσθη τὸ Πελαστὸν ἐν τῷ, Σωτηρίαν εἰργάσω, κοινωνικῷ [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 8 (α'–β')¹⁹]. Τὸ δὲ Ἐπίσημον πρέπει νὰ εἶναι, ἢ καὶ νὰ νομίζεται ἐφεύρεσις ἐδική του· διότι δὲν φθάνει μόνον τὸ νὰ ἐρανίζεται μέλη ἀπὸ ἄλλους, καὶ νὰ τὰ μεταχειρίζεται κατακόρως, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς ὀλίγην ὕλην νεωστὶ ἐφευρεθεῖσαν ἢ ἀπὸ αὐτόν, ἢ ἀπὸ ἄλλους εἰς ἄλλα, τὴν ὁποίαν νὰ μεταχειρίζεται διαφόρως, διὰ νὰ διακρίνηται τὸ ἐπίσημον. Ἐπειδὴ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἀναφαίνονται καὶ διάφορα νέα μέλη, καὶ διάφοροι νέαι κλίμακες. Εἰ δὲ καὶ δὲν ἔχει κανένα ἐπίσημον, ἅς μὴν ἐπιχειρῇ νὰ μελίζῃ νέον, ἀλλ' ἅς μεταχειρίζεται τὰ ἔτοιμα».

¹⁶ Αὐτόθι, σ. 186, § 417.

¹⁷ Αὐτόθι, σσ. 186–187, § 418.

¹⁸ Πρβλ. καὶ ΣΤΑΘΗ, *Ἡ ἐξήγησις*, σσ. 58, 113.

¹⁹ Πρβλ. αὐτόθι, σσ. 55, 113, 122–127.

Εἶναι, ὅπωςδήποτε, χρήσιμο νὰ ἀντιπαραβάλουμε τὰ παραπάνω χαρίσματα, τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὁ Χρῦσανθος μᾶς περιγράφει ὡς τὸ πρότυπο τοῦ τέλειου ψάλτη-μελοποιοῦ, μὲ τὶς ἀντίστοιχες σύγχρονες ἀντιλήψεις· ἄμεσα θὰ προκύψουν, ἔτσι, σπουδαῖα συμπεράσματα. Φοβοῦμαι, ὅμως, ὅτι ὄχι μόνον διστάζουμε ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ ἀποφεύγουμε παρόμοιο ἐγχείρημα. Προσωπικά, μοῦ δημιουργεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χρῦσανθος τελειώνει τὸ Θεωρητικὸ του ἀνακεφαλαιώνοντας (συγκεντρωμένα πλέον) τὰ ἴδια ἀκριβῶς χαρίσματα²⁰. καὶ μοιάζει σὰν νὰ μᾶς δίνει τὶς τελευταῖες καὶ πιὸ σημαντικὲς συμβουλές του:

«... διὰ νὰ εἶναι καὶ ὁ ψάλλον φίλος εἰς τοὺς ἀκροατάς, καὶ ὄχι ἀπεχθής, πρέπει νὰ εἶναι καλός· τὸ δὲ καλὸν τοῦ ψάλτου συνίσταται Α', εἰς τὴν εὐφωνίαν [...] Εὐφωνία δὲ εἶναι ὄχι μόνον ἡ γλυκύτης τῆς φωνῆς, (τὸ ὁποῖον εἶναι προτέρημα εἰς ὅλους μὲν ἐπιθυμητόν, εἰς πολλὰ ὀλίγους ὅμως ἀπὸ τὴν φύσιν δεδομένον) ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ δύναται τις νὰ ἐκφωνῇ τοὺς φθόγγους, κατὰ τοὺς διωρισμένους τόνους.

Β', Τούτου δοθέντος, εἰς τὸ νὰ εἶναι ὁ ψάλτης διαθέσεως μιμητικῆς ἐκ φύσεως ἢ ἐκ μαθήσεως· διότι ἐπειδὴ κάθε τόπος ἔχει καὶ ἔθιμα ἰδιαίτερα τόσον εἰς τὴν προφορὰν τῶν μελῶν, ὅσον καὶ εἰς τὴν προφορὰν τῶν λόγων, ἀναγκάζεται πολλαχοῦ ὁ ψάλτης, κατὰ τὰς συνειθιζομένας εἰς τὸν τόπον μελωδίας, ἢ μᾶλλον κατὰ τὰ ἤθη τῶν ἐντοπίων, νὰ προφέρῃ καὶ αὐτὸς ὄχι μόνον τὰς μελωδίας, ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις τῶν στίχων· εἰς τὰ ὁποῖα εἰ μὲν δύναται νὰ μιμηθῇ, ἐπιτυχάνει· εἰ δὲ μή, μένει ἄπρακτος.

Γ' Τούτων ὑπαρχόντων, εἰς τὸ νὰ εἶναι πεπαιδευμένος ἄρκετὰ καὶ τὴν ἰδίαν του διάλεκτον, (ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὅλοι οἱ Μουσικοὶ καὶ φιλόσοφοι.) διὰ νὰ ἐννοῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ ψαλλομένου. Διότι εἶναι πρέπον, νὰ ψάλλῃ ὁ ψάλτης γηθοσύνης μὲν τὰ τερπνά, ἐλεεινῶς δὲ τὰ θλιβερά· καὶ νὰ ἀναβαίνει μὲν εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐννοεῖται ὕψος· νὰ καταβαίνει δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐννοεῖται βάθος· καὶ ὅπως κατὰ τὰ νοήματα νὰ μεταχειρίζεται καὶ τὰς μελωδίας.

Λοιπὸν ὁ οὕτως ἔχων, θέλων νὰ διδαχθῇ τὰ Μουσικά, πρέπει νὰ μὴν εἶναι οὔτε ἀνήλικος, οὔτε παρήλιξ· ἤγουν νὰ μὴν εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὴν ἡλικίαν τῶν δεκατριῶν χρόνων, οὔτε πάλιν γέρων. Νὰ ἐμμείνη δὲ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς φωνητικῆς καὶ ὁργανικῆς μουσικῆς ἓνα χρόνον, ἢ καὶ δύο, ἢ τὸ πολὺ τρεῖς [...] Διδασκόμενος δὲ τὰ μουσικὰ πρέπει νὰ προσέχῃ τὰ ἐξῆς τέσσαρα·

Α', Νὰ δίδῃ πολλὴν προσοχὴν εἰς τὸν διδάσκοντα, καὶ νὰ μανθάνῃ τὸ διδασκόμενον μέλος οὕτως, ὥστε νὰ μὴ γίνηται καμμία αἰσθητὴ διαφορὰ εἰς τὴν προφορὰν τοῦ μέλους ὅπερ ἐδιδάχθη. Διότι, ἂν καὶ

²⁰ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σσ. LV-LVII, §82-84.

ἄλλοῦ, εἰς τὸ ψάλλειν ὁμῶς ἢ φιλαυτία δουλόνει τοὺς περισσοτέρους, καὶ δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ κρίνωσιν ὀρθῶς. Ὅθεν πρέπει τινὰς νὰ καθίζη δικαστὰς εἰδήμονας τοῦ ψαλλομένου, διὰ νὰ κρίνωσιν αὐτοί, ἂν ἔχη ὀρθῶς [...]

Β', Νὰ μὴ θέλῃ νὰ ποιῇ νεωτερισμοὺς εἰς τὰ ξένα μέλη κατὰ τὴν προφοράν, ἢ κατὰ τὴν γραφὴν, ἢ κατὰ τὴν ἔκθεσιν, καλλωπίζων ἢ συντέμνων αὐτά. Διότι πολλοὶ ὅσον ἀμαθέστεροι εἶναι κατὰ τὰ Μουσικά, τόσῳ περισσότερον ἀνθαδειαζοῦσι νὰ διορθώσωσι τὰ ξένα. Διότι ἀφ' οὗ εἶναι ἄδεια εἰς τὸν καθένα νὰ μελίζῃ ὅ,τι θέλει, ποῦ εἶναι πλέον εὐλογον, νὰ μεταποιῇ καὶ νὰ μεταμορφώῃ τὰ ξένα;

Γ', Νὰ ἐπιχειρῇ νὰ μελοποιῇ καὶ ἴδια κατὰ μίμησιν πολλαχοῦ τῶν διδασκάλων· τὰ ὁποῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀπροσωπολήπτους κριτάς, καὶ νὰ διορθώῃ μετ' ἐπιεικείας, ὅ,τι κατακριθῇ, χωρὶς νὰ ἐπιμένῃ μὲ πείσμα εἰς τὰ ἀγνοούμενα σφάλματα· τὰ ὁποῖα ἢ ἀλαζονία καλύπτει πολλάκις ὑπὸ τὸν χιτῶνα τῆς ὀρθότητος [...]

Δ', Νὰ μὴν ἀηδιάζῃ ἀπὸ τὴν πρώτην προσβολὴν εἰς τὰ ξένα μελίσματα, μήτε νὰ τὰ καταδικάζῃ, χωρὶς νὰ τὰ περιεργασθῇ μὲ πολυκαιρίαν, καὶ μὲ μεγάλην προσοχήν. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὰ ἐκμάθη καλῶς, καὶ γένη ἐγκρατὴς αὐτῶν ἐντελέστατα, τότε νὰ ἀποφασίζῃ νὰ ἐπάγῃ τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὰ ἐπίκρισιν. Διότι ἐπειδὴ τὸ πᾶν τῆς Μουσικῆς εἶναι ἕνας ἐθισμός, καθὼς ἔλεγεν ὁ Πλούταρχος, ἢ ποιότης ἐνὸς νέου καὶ ἀσυνήθους μελίσματος, εἶναι δυνατόν νὰ γνωρισθῇ μετὰ τὸ συνείθισμα. Καὶ πολλάκις τὰ μέλη, τὰ ὁποῖα τῷ πρῶτῳ ἀηδιάζουσι τὸν ἀκροατὴν, τῷ ἐσπέρας ἡδύνουσι τὸν αὐτόν».

Τὸ συμπέρασμα, ἄρα, εἶναι αὐτονόητο καὶ εὐκόλα ἐφαρμόσιμο σήμερα· ἀρκεῖ νὰ προσέξουμε καλύτερα τὶς νουθεσίαις αὐτῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων δασκάλων καὶ νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν προτροπὴ τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου²¹:

«καὶ ἡμᾶς, εἴγε μὴ μέλλοιμεν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς κατ' ἐπιστήμην ἀκριβείας διαμαρτάνειν, ποιεῖν οὕτω προσήκει καὶ ποιῶντας μέμψαιτ' ἂν ὀρθῶς οὐδὲ εἷς, εἰ μὴ μάλλον καὶ ἐπαινέσειε».

²¹ Χρυσάφου, σ. 46¹⁶³⁻¹⁶⁶.